

CONFLICTES EN TERRES DE POBLET (SEGLES XV-XVI)

Valentí Gual Vilà

INTRODUCCIÓ

El propòsit de la comunicació és presentar una mínima part del treball desenvolupat entre els anys 1994 i 1998-2003 com a fruit de l'ordenació, la catalogació i la descripció del contingut documental dels armaris II i III de l'Arxiu Històric del monestir cistercenc de Poblet (Conca de Barberà). L'armari II ha estat publicat en el llibre *Justícia i Terra* (ed. Cossetània, Valls, 2003).

Gràcies a aquesta tasca, disposem del detall d'un importantíssim fons històric, que pertoca unes matèries excel·lents, abasta un ampli arc cronològic i espacialment el podem relacionar amb una de les senyories eclesiàstiques més notables de Catalunya. No endebades Poblet controlava un territori de centenars de quilòmetres quadrats, centrat al nord, a l'oest i al sud de Catalunya. Concretament, parlem d'unes trenta-cinc localitats amb poblament, emplaçades, majoritàriament, a les actuals comarques de la Conca de Barberà, l'Alt Camp, la Segarra, les Garrigues, l'Urgell i la Noguera. Encara cal afegir-hi la presència de granges, termes despoblats i béns immobles esparsos per tota la geografia catalana, capitals incloses.

Per ser més precisos, manllevem del gran monògraf pobletà Agustí Altisent (i la seva monumental *Història de Poblet*, de l'any 1974) les referències a l'extensió territorial i a la concreció de les localitats sobre les quals la comunitat monàstica exercia la jurisdicció o/i en tenia el domini territorial. Al segle XVIII, els monjos tenien dividits els dominis en “baro-

nies”, que eren set: la de l’abadiat (uns 300 km² de superfície), la de Prenafeta (uns 30), la de la Segarra (uns 80), la de l’Urgell (uns 140), la d’Algerri (uns 140), la de les Garrigues (uns 135) i la de València (d’extensió ignorada, i que comprenia Quart i Aldaia). Es tracta, doncs, de 824 km², sense comptar les possessions valencianes. Cal considerar que no tot eren terres de propietat, i recordar que propietat i jurisdicció són conceptes diferents (Altisent, 612-613).

Segons la cartografia que presenta el mateix historiador (531), sobre els llocs sota control pobletà entre 1620 i 1690, hem pogut elaborar una distribució comarcal de les “viles de domini” del monestir, tot estalviant la relació de “termes desolats, priorats i granges”. La comarca amb més llocs sota l’ombra de Poblet era les Garrigues: l’Albagés, el Cogul, Juncosa, Vinaixa, Tarrés, els Torms, el Vilosell, la Pobla de Cérvoles, Fulledda, els Omellons, i les Besses. Seguia l’Urgell, on hi havia “la joia” de Verdú, a més de Montblanquet, Castellserà, Boldú i la Fuliola. També hi havia notables centres a la Noguera: Algerri, Belcaire, Bellmunt, Boix, Butsènit, Menàrguens, Os, Tragó. A la Segarra, només Granyanella i Santdomí. A la Conca de Barberà, Vimbodí (un pou de conflictes de tota mena, a 4 km de Poblet), Vallclara, Senan i Prenafeta. A l’Alt Camp, Figuerola i Miramar.

Les possibilitats i les línies de recerca que aporta el material són notables. No és la meva intenció enumerar-les ara i aquí, entre d’altres motius, perquè els professionals de la història ja les coneixen i perquè la resta de lectors en poden tenir prou capbussant-se en el passat apassionant (i a voltes apassionat) que els vells documents pobletans ofereixen.

Per tant, de la rica i variada documentació de l’Arxiu Històric del monestir de Poblet, extractem un fons documental conservat a l’armari III, calaix 13, carpeta 1. Es tracta d’un conjunt de plets entre Poblet i Balaguer que afecten temes molt diversos (sèquia, captures de bandolers, jurisdiccions, molins, censals, pastures). És una mostra, com ho podia haver estat qualsevol altra, de la nodrida tipologia de conflictes que s’havien de mirar de resoldre en terres de la senyoria de Poblet a l’alta edat moderna. Un repàs pel resum de la documentació ens informarà, sense necessitat de més comentaris, de la naturalesa dels problemes.

UNA MOSTRA DE CONFLICTES

L'AFER DE LA SÈQUIA DE BALAGUER A MENÀRGUENS

1514, abril, 3

2 folis, 215 x 315 mm, català

Concòrdia sobre la sèquia (excavació llarga i estreta, sovint revestida de pedra o de rajoles, que serveix per conduir aigua d'un riu o torrent) de Balaguer de l'horta davall entre Balaguer i Menàrguens (senyoria de Poblet, comprada al rei el 1414) per fer l'escombra i adreçar-la.

Els de Balaguer han d'eixamplar, afondir i portar a nivell la sèquia segons el pont o l'arc de la muralla de la ciutat fins allà on quedi acordat que els de Balaguer faran la sèquia. I d'allí en avall fins al Salt de Farfanya faran els de Menàrguens el mateix. Cadascú a despeses pròpies.

De la sèquia que faran els de Balaguer, i per tal de veure si estan a l'ordre degut, en seran coneixedors dos homes escollits pel consell de Menàrguens. I, recíprocament, per la part de la sèquia que han de fer els de Menàrguens, n'estaran al cas dos homes de Balaguer nomenats pel consell de la ciutat. Hauran de jurar cadascun en poder del batlle. Tothom haurà de fer la part de sèquia que li pertoca. Qui no compleixi caurà en pena de 25 ducats d'or, partidors per meitat entre l'oficial que farà l'execució i l'altra meitat de la part de qui podrà ser interès. D'aquesta pena i despeses s'ha de fer execució, compte i expedida pel batlle de Balaguer contra Balaguer, i pel de Menàrguens contra els de dit lloc.

Els bollons (pedres foradades amb un forat rodó, per obrir i tancar amb més facilitat el corrent d'aigua) hauran de ser dos pams de cana per sobre de la sola de la sèquia. Caldrà que siguin ben fets, de pedra i paletes, i tancar. No es podrà fer parada a la sèquia.

Quan els bollons siguin trobats oberts, el darrer que hagi regat haurà de pagar sis sous. Caldrà creure en això el sequier posat per Menàrguens, i cada setmana hauran de ser executats els bans, els quals es repartiran a terces iguals entre el batlle de Balaguer, el sequier, i els hospitals de Balaguer i Menàrguens. El batlle no podrà refusar de fer execució de la pena: vindrà obligat a fer justícia.

Els de Menàrguens podran eixamplar la sèquia segons l'amplada que serà acordada a la seva voluntat i sense impediment de cap persona, i podran talar arbres fruiters si troben que fan nosa. Quan facin l'escombra

de la part de la sèquia que els toqui, podran llençar la runa o l'escombra on els sembli, sense "empatx" de ningú.

La sèquia ha de ser fitada de costes (parets laterals) i de sòl (sola) per a conservació de l'amplària i la fondària que ha de tenir i perquè es conservi l'escombra, de la manera que fitat sigui.

Podria ser que fent la sèquia i l'escombra els de Menàrguens a la partida concordada del terme de Balaguer "se seguissin" algunes disputes sobre l'eixamplar la sèquia i les seves caixes, o sobre tallar alguns arbres, o altrament. Perquè no hi hagi lloc a malícies, és concordat que els paers de Balaguer procurin que els dies que es faran les sèquies i les escombres per part dels de Menàrguens al terme de Balaguer, el batlle de Balaguer trameti allí un lloctinent per evitar renyines, i encara per judicar i esclarir les qüestions que puguin sorgir.

Els de Balaguer pretenen que Poblet acostuma a metre l'aigua damunt dita al seu cost i despeses fins al salt de Menàrguens. Si s'esdevé que per trencar-se la peixera o les caixes de sèquia, o altrament, no vindrà aigua competent per a ús de la sèquia i horta de Balaguer, i si es considera que la falta d'aigua és culpa de Poblet, "en tal manera que es pretengués ser tinguts en esmenar els danys seguits per la falta de dita aigua", per llevar les parts de treball i de despeses, és concordat que sigui vist en l'Audiència per una sala sumàriament i de pla, sense estrèpit, atesa solament la veritat dels fets, sense necessitat de treure la causa en setmana ni seguir ordre de denúncies, encara que la causa sigui major de 200 lliures. Aquest capítol no pot derogar el següent, que parla de la coneixença que es dóna al duc de Cardona sobre la forma de la present capitulació i la seva observança. A fi i efecte que sobre les culpes i danys, i la judicació d'aquells i falta d'aigua, sigui la coneixença de la Reial Audiència i sobre altres qüestions es tingui en compte el capítol que segueix, perquè poques qüestions hagin de ser resoltes pel tribunal.

És escollit per jutge el duc de Cardona. Si sorgeixen dubtes, els podrà interpretar i declarar, i les parts han d'estar a la seva declaració, sota pena de 500 lliures aplicadores la meitat a la part obedient i l'altra meitat a l'oficial que farà l'execució.

Estan d'acord les dues parts que tots els plets, qüestions i diferències que hi hagi entre Poblet, Menàrguens i Balaguer sobre la sèquia i peixeres, siguin portats davant qualsevol ordinari o a l'Audiència, i que no se'n parli més, sota pena de 200 ducats, pagadors a la part obedient pel que contrafarà.

Poblet és “tingut” i obligat a restituir 90 lliures a la ciutat de Balaguer en el termini d’un any. Deriven del dany i injúria que rebé Poblet del clam donat a mossèn Jaume Roger de Soldevila i altres.

Queda acordat que es facin els trasllats que convinguin de la concòrdia.

1549, setembre, 4

1 foli, 205 x 295 mm, castellà

Sentència de la Reial Audiència per la qual els paers de Balaguer són obligats a escombrar o netejar la sèquia de la ciutat, des dels murs fins al lloc dit Salt de Menàrguens, a fondària de tres pams, i a eixamplar-la en determinats llocs –des de la parada de la Trilla al lloc de Corps a setze pams de cana, i des del lloc de Corps al Salt de Menàrguens a catorze pams–.

Els de Balaguer havien de treure totes les runes, solsiades, cisques, arbres, branques i impediments. La neteja s’havia de fer en el moment que Poblet ho requerís, i en cas de no acceptació, els estelladors (comportes en forma de post de fusta) serien apujats i l’aigua dirigida al Segre.

Poblet estava obligat a netejar la sèquia des de la peixera fins els murs de la ciutat de Balaguer i a reparar els queixers (canals o llits artificials) amb els estelladors de manera que l’aigua no es desperdiciés.

Condemna els paers de Balaguer a fer els braços d’entrada i els braços de pedra seca amb pales de ferro, i tancar-los després d’haver regat, sota pena de 5 sous. I que els sequiers vagin un per part.

s/d (vegeu supra, sentència de 1549)

1 foli, 200 x 300 mm, llatí/català

No poden ignorar els paers, consellers i particulars de la ciutat de Balaguer el contingut de la sentència reial, pronunciada pel lloctinent general, sobre netejar, escombrar i tenir en bon condret la sèquia de Poblet que serveix per regar l’horta de la ciutat de Balaguer i de la vila de Menàrguens.

Entre altres coses, les feines van recaure sobre els paers des de les muralles de la ciutat (vulgarment dites la injúria) fins al Salt de Menàrguens, a més de tenir obligació d’enfondir-la tres pams i eixamplar-la setze pams de cana en el tram comprès entre la parada de la Tulla (sic) fins al lloc del Coix (sic), i d’allí fins al Salt de Menàrguens en catorze pams, a més de treure la runa, collades, solsidés, arbres, canyes i tots els altres impediments. Tot amb l’objectiu que l’aigua pogués discórrer sense problemes per la sèquia.

A més, havien d'abaixar els queixers de la sèquia i sobretot el de la part del Segre, el qual ha de tenir quatre pams sobre l'aigua i d'ample uns altres quatre, a fi i efecte que els sequiers puguin anar lliurement per aquells.

Però els de Balaguer mai ho han fet i el pare Montserrat Arbós, síndic de Poblet, torna a demanar-los que ho facin.

CONCÒRDIA ENTRE POBLET I ELS HOSPITALERS PER PRENDRE MALFACTORS

1528, març, 8. A Menàrguens.

2 folis, 215 x 300 mm, català

a) Mateu de Montgai, ciutadà de Lleida, procurador del Prior de Catalunya.

Explica que Fra Salvador Besturs, prior de Palau, també procurador del Prior, prengué Francí Montfar, vassall del Prior, domiciliat a la vila de "la torre dela meho" (Torrelameu), i se l'emportà pres al castell de Corbins, i allí el té pres.

L'abat de Poblet pretén que dit Montfar fou pres dins el terme de Menàrguens, i la part del Prior que ho fou dins el de Torrelameu.

Per tal d'evitar qüestions i aconseguir un bon veinatge, amb la intervenció de Pere Arnau Gort, doctor, fou concordat que Mateu de Montgai posés pres Francí Montfar en mans de Fra Pere Estornell, monjo de Poblet i majoral de Menàrguens. El monjo l'havia de tenir guardat i pres fins al moment que el Prior hagués tingut coneixença de la causa civil per la qual fou capturat. Hi ha l'acte notarial de retorn de Francí Montfar a Mateu de Montgai, el qual diu que l'empresonarà a Corbins.

b) Mossèn Guillem Bellver, donzell, batlle general de Poblet, i Mateu de Montgai, ciutadà de Lleida, procurador del Prior de Catalunya, "atentent hi considerant (que) moltes vegades se done que los malfactors hi altres inobedients vasals ho delinqüents en los lochs de dites senyories volent fogir a les mans he cognitió" dels procuradors i del batlle general "sen passen de una senyoria en altra".

Per això, "volent provehir a semblants desordes y malícies y perquè los tals malfactors no romangan impunits" s'adjudiquen, donen i deixen territori per les seves terres o jurisdiccions "per a inseguir qualsevol malfactors y aquells pendre, y presos he ligats portar presos a la villa ho loch dins lo territori del qual seran presos, prometentse (també) que puix notificat los sie los restituiran, he se donaran facultats de portar los sen presos

com si fossen pressos en les terres matexes hi ara per al cars les se donen, puix emperò los tals presos no sian vassalls, çò és que los vassalls de Poblet no sien trets de la senyoria de Poblet, ni los del prior del Priorat, sinó que quiscuna de les dites parts conega de sos vassalls y súbdits”.

Testimonis: Joan Rocaspana, batlle de Menàrguens, i Joan Requesens, batlle de Térrens.

POBLET I BALAGUER EN PLET PER LA JURISDICCIO D'ALGERRI

1595, juny, 14

2 folis, 215 x 315 mm, llatí/català

Pau Plença, notari públic de Balaguer, regint l'escrivania i la cúria del batlle de Balaguer.

Gregori Vilardell, estudiant, natural de Santa Pau (diòcesi de Girona), familiar d'Onofre de Vega, al qual li havia estat presentada requesta per part de Poblet.

Onofre de Vega respon que fa molt temps que el veguer de Balaguer és en “quieta possessió” d'exercir jurisdicció al terme d'Algerri i persones d'aquell, tant en virtut de renunciés de propi for, com de submissió de cort, com d'execució de sentències per ell donades i en delictes.

Poblet al·lega el contrari i defensa tenir el mer i mixt imperi. Onofre de Vega creu que el monestir ho ha de demostrar, i que ell, lloctinent del veguer, pot anar amb el bastó llarg i insígnia de veguer. Que l'abat no pot pretendre agravi per les captures “de tal Solo i lo mosso de Casset” en no tenir efecte per no ser aquests els que buscava i haver-los deixat anar. De tota manera, si haguessin estat els que pretenia els hauria agafat, fent el que tenia obligació i sense perjudicar Poblet. I que no és veritat que hagi rebut diners de ningú d'Algerri.

En definitiva, que no admet la protesta de Poblet i defensa que té dret a actuar en el terme d'Algerri.

A l'efecte i com a complement, cal deixar constància que, l'any 1584, Poblet féu penjar un bandoler a Algerri (Altisent, 253). Per tant, hi tenia la jurisdicció i hi exercia l'alta justícia, amb dret a condemna a la darrera pena. Al segle XVIII, Algerri donava nom i contingut a una de les set “baronies” del monestir, juntament amb els llocs i termes de Boix, la Figuera, Almenara, Penal i Lluell (Altisent, 420).

ELS MOLINS DE POBLET A BALAGUER

Finals segle XVI

2 folis, 200 x 300 mm, català/llatí

Memorial dels actes produïts per part de l'abat Francesc Oliver i de Boteller en contenció contra el segrestador de Gerb (poble de l'actual municipi d'Os de Balaguer) sobre trencar la pedra en el terme de Gerb per fer la peixera dels molins que Poblet té en Balaguer.

Primer consta un acte de la llicència concedida per Pere de Montsonís i Guillermina, la seva muller, a l'abat i convent de Bellpuig, de poder trencar pedra al terme de Gerb per a ús de la peixera dels molins que Poblet tenia a Balaguer. Pere de Montsonís era senyor de Gerb el 1289, quan fou redactat l'acte.

Havia de seguir l'acte de venda del convent de Bellpuig a Poblet dels molins que tenia a la ciutat de Balaguer, escripturat en poder d'Antoni Pere, notari de Montblanc, el 22 d'octubre de 1422, però no figura.

Altisent (381) informa que, l'any 1459, l'abat Miquel Delgado comprà als paers de la ciutat de Balaguer els molins del Cap del Pont, per 19.000 sous. A finals de 1460 encara no funcionaven i hom treballava en la peixera i estelladors. A la vetlla de la Guerra dels Segadors aquests molins foren venuts per fer front als deutes en què Poblet estava immers (Altisent, 500).

ELS CENSALS D'ALBESA

1417-1452

4 folis, 160 x 220 mm, català + 2 folis, 210 x 310 mm, català

Memorial dels actes trobats ara novament en la ciutat de Balaguer entre la vila d'Albesa i Poblet, "que jame són stats trobats iantse cerquats".

Una lletra del veguer de Lleida instant al discret Bernat d'Agramunt, batxiller en drets, síndic de Poblet, i com havent lloc i cessió de mossèn Benet d'Olzinelles, requerint al veguer de Balaguer fes emanar execució contra la universitat d'Albesa de 1.500 sous de pensions degudes d'un censal i vint florins de missions. La lletra és molt prolixa i fou donada a Lleida el 26 de juny de 1417.

Una altra enviada al batlle d'Albesa per part de la cort de Balaguer, instant Fra Bernat Calderó que el batlle fes execució dels béns de la universitat fins a la quantitat demanada. Donada a Balaguer el 8 de juliol de 1417.

Una altra de la cort del veguer de Lleida al veguer de Balaguer, donada el 26 de juny de 1417.

Un procés gran de forma major que ocupa prop de cent fulles, on hi ha contingudes èpoques de pensions de censals. El procés fou començat a 4 de juliol de 1452 i té a veure amb Albesa.

Un altre procés en el qual Fra Martí de la Torre, síndic de Poblet, exposa, davant la cort del veguer de la ciutat de Balaguer, com la universitat i singulars d'Albesa devien molts diners a Poblet. Quan el monestir es disposava a executar els béns fou feta concòrdia entre diversos (vénen els noms) particulars i Poblet segons la qual els primers donarien i pagarien al síndic de Poblet 4 lliures 4 sous per tot el mes de juny de 1448, 10 lliures a 15 de juliol d'aquell any, 7 lliures a 15 d'agost del mateix any, i 63 lliures 10 sous a 10 de setembre. El clam fou posat el 10 d'abril de 1448.

Un procés gran de la forma major que ocupa 80 fulls en el qual consta com Fra Pere Calbó, síndic de Poblet, presenta una reial provisió de la reina Maria al veguer de Balaguer manant-li fer execució contra la universitat d'Albesa per uns censals deguts. Hi ha les creacions i designacions dels contractes dels censals de mossèn Lluís d'Olzinelles, de Joan Gomar i de la confraria dels drapers de Lleida. Fou començat el procés a 4 de juliol de 1452.

POBLET CONTRA BALAGUER PER LES PASTURES DEL PENAL

1556, febrer, 22

Hi hauria una causa entre la universitat de Balaguer i Poblet sobre unes pastures del terme del Penal, que era de l'abat. Poblet "estava en possessió" de prohibir als de Balaguer que fessin herbejar els ramats al terme del Penal. En dies passats feren penyora d'alguns bestiar dels de Balaguer. Els de Balaguer respongueren a la brava, i intentaren de prendre el batlle del Penal, extrem que finalment practicaren quan aqueix visità Balaguer. Per tot això, és "cosa de veres de gran admiració que sian tan bàrbaros los dits de Balaguer". L'abat demana que sigui donada ràpida solució al fet.